

УДК 353

Голуб'як Наталія Романівна,
аспірантка кафедри політології, фахівець Навчально-методичного центру
політичних та євроінтеграційних досліджень
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ПРОБЛЕМА НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ «РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ» У КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

У статті здійснено аналіз основної джерельної бази регіональної політики. Автором простежується процес еволюції регіональних досліджень в Європі і Україні в умовах трансформації суспільства. Розглядається ступінь наукової розробки регіональної політики як важливої складової регіонального розвитку; визначаються ключові складові регіональних досліджень на сучасному етапі.

Ключові слова: *регіон, регіональна політика, регіональні дослідження, регіональний розвиток, територіальне планування.*

Складність соціально-економічної та суспільно-політичної ситуації в Україні, необхідність розв'язання масштабних завдань реформування політичної системи певним чином актуалізують питання забезпечення регіональної політики, створення механізмів узгодженої взаємодії центральних і місцевих владних структур. Таким чином, регіональна політика поступово відіграє дедалі більшу роль у підтримці місцевої та регіональної демократії, демонструючи необхідність досягнення збалансованого просторового розвитку за для процвітання держави. Звідси посилення інтересу до поглибленого аналізу регіональної проблематики в усіх її вимірах одна з прикметних ознак розвитку сучасної економічної науки та соціально-економічної політики.

На сучасному етапі регіональна проблематика в цілому та регіональна політика зокрема стає предметом дослідження багатьох наукових дисциплін. Такий міждисциплінарний характер регіональних досліджень цілком пояснює ту обставину, що окремі дисципліни досягли більших успіхів у вивченні регіональних проблем. Зокрема, йдеться про економіку та економічну географію, у межах яких регіоналістика виступає як галузева теорія. Саме цими дисциплінами розвивалися перші регіональні дослідження на початку двадцятого сторіччя на Заході та Росії [12, с. 673].

Значний інтерес до регіональної проблематики виявляють у своїх працях зарубіжні та вітчизняні дослідники — А. Куклінський, Т. Гроссе, А. Ландабасо, Е. Алаєва, Р. Туровський, С. Бугай, З. Варналій, Я. Верменич, М. Долішній, В. Кравців, М. Лендел, В. Лісничий, Г. Макаров, І. Студеннікова та ін.

Метою статті є аналіз основних наукових розробок регіональної політики та визначення перспектив регіональних досліджень в Україні. Досягненню мети сприяла реалізація наступних завдань: з'ясування місця і ролі регіональних досліджень в системі політичних наук, розгляд процесу еволюції «регіональної політики», виокремлення основної джерельної бази «регіональної політики».

Нині регіоналістика постає своєрідною формою теоретичного й практичного опанування новітніми інтеграційними процесами, що визначають долю держав й особливості історичного поступу людства в цілому. Пошукам вирішенню регіональних проблем присвячені численні наукові дослідження, наукові конференції, міждержавні дебати і навіть програми політичних партій.

Проте, комплексне і всебічне вивчення проблематики регіональної політики, перш за все, потребує аналізу стану її наукової розробки зарубіжними вченими. Так, одним з перших теоретиків-регіоналістів вважається Й. Тюнен (1783—1850), відомий своїм дослідженням «Ізольована держава в її відношенні до сільського господарства і національної економіки», що базувалося на засадах ринкової економіки. Територіально-економічні межі регіону, за

Тюненом, визначалися радіусом ринку, який був пов'язаний з рентними доходами, граничними зарплатами тощо [2, с. 167].

Наступний крок у розвитку регіоналістики зробив А.Вебер своїм дослідженням «Про розміщення промисловості». А.Вебер прагнув створити «вічну» або «істинну» теорію розміщення, що певним чином обмежувало наукову значущість його теоретичної концепції [6, с. 29].

Відомим регіоналістом був І.Зард, теоретичні доробки якого спиралися на практичний аналіз статистичних рядів про чисельність населення в минулому, сучасному і майбутньому. На особливу увагу заслуговує дослідження «Методи регіонального аналізу. Вступ до регіонознавства», яким вчений засвідчив свою прихильність до наукової традиції, наголосивши, що теорія про регіони «повинна не тільки поширюватися на проблеми рівноваги системи, яка складається з районів, межі й транспортна мережа яких являє собою змінні величини, але й розглядати цю рівновагу з точки зору розміщення, торгівлі, цін і обсягу виробництва» [7; 2, с. 168].

Важливо відзначити, що сучасна регіональна політика вперше виникла в 30-их рр. ХХ ст. у США. Використовувалася вона як інструмент у боротьбі проти безробіття та зростаючих проблем в економіці окремих штатів. У Європі поява регіоналізму безпосередньо пов'язана з політичними групами, які критикували надмірну централізацію і практику формування національних держав, але за цього не заперечували необхідності її існування. В окремих країнах вона стала, насамперед, засобом на шляху зрівняння диспропорцій в економічному розвитку держави, нівелювання нерівності між регіонами. Одночасно регіональна політика повинна була спричинитись до ґрунтовної модернізації держави, а також стати певною мірою підставою стабілізації соціального життя, регулювання взаємин суспільства із середовищем його існування, подолання напруженості в економічному та соціокультурному плані та створення в майбутньому механізмів запобігання соціальних конфліктів. Вона створювала баланс між різними регіонами політичної системи, забезпечувала їх демократичний розвиток, а також створила реальну можливість використання моделі стійкого політичного та економічного розвитку держави [10, с. 13].

Російський дослідник А. Ландабасо пропонує виділити три основні періоди у післявоєнній західноєвропейській регіоналістиці:

1) від закінчення Другої світової війни до початку 60-х років ХХ ст. вивчення регіонів переважно як адміністративно-територіальних одиниць у складі держав;

2) у 60 – 70 рр. ХХ ст. – відбувалося переосмислення загальних методологічних критеріїв регіоналістики, активно досліджувалися питання типології і статусу регіонів, транскордонного регіонального співробітництва;

3) з 70-х рр. минулого століття і дотепер – період пов'язаний переважно з будівництвом загальноєвропейського регіонального простору і новою роллю регіонів у цьому процесі [9, с. 36].

Пріоритет того чи іншого напрямку в західноєвропейській регіональній науці визначається насамперед особливостями відповідного етапу соціально-економічного розвитку, який виробляє власну систему поглядів на територіальну організацію суспільства.

До– та післявоєнний періоди розвитку регіональної політики можна охарактеризувати як період розповсюдження практики застосування регіональних заходів на інші країни, оскільки нова економічна криза призвела до спаду виробництва у традиційних галузях промисловості та загостренню соціально-економічних відносин в деяких регіонах світу, особливо у Франції, Бельгії, ФРН, США, Великобританії. У цей період регіони стають об'єктом уваги, з одного боку, в контексті структурної державної політики як способу відродження та стабілізації національної економіки шляхом концентрації та спрямування економічних ресурсів на формування чи оновлення певних господарських галузей; з другого – соціальної політики як чинника збереження політичної стабільності суспільства,

національної єдності, громадянської злагоди, шляхом вирівнювання та поліпшення умов життя населення в різних територіально-адміністративних утвореннях [9, с. 36].

Період 1960 – початок 1970 років характеризується становленням регіональної політики, тобто формуванням цілісної системи регіональної політики країн Заходу. Розширюється проблематика державного регулювання на регіональному рівні, яка охоплює питання не тільки перебудови господарського комплексу, зниження рівня безробіття, але й забезпечення оптимального використання інноваційних факторів зростання, комплексного соціально-економічного розвитку, демографічних, екологічних та рекреаційних аспектів, відтворення природних ресурсів тощо. Відбулося затвердження системи регіонального програмування, удосконалення інструментарію регіональної політики.

З 1975 р. починається новий етап розвитку регіональної політики. Першочерговим завданням державної політики на регіональному рівні у цей період стає не просто вирішення проблем окремих регіонів, але й забезпечення скоординованого зближення рівнів їх . Сутність державної регіональної політики розвитку, оптимальне й ефективне використання внутрішнього економічного потенціалу в кожному окремому випадку. Тобто об'єктом регіональної політики стають не розрізнені регіони, а їх сукупність як структурних елементів національного господарства, з врахуванням стану і можливостей їхнього розвитку [10, с. 14].

Підписання Маастрихтської Угоди надало потужного поштовху проведенню нової наднаціональної політики з регулювання регіонального розвитку в рамках ЄС. Одночасно активізується діяльність місцевих органів влади, спрямована на реалізацію специфічних цілей розвитку місцевих співтовариств. Прикладом цього може бути прийняття Євросоюзом у 1990 р. Європейської Хартії про місцеве самоврядування. Цей етап розвитку регіональної політики відбувався на тлі нової економічної кризи, що охопила країни Заходу після 1974 р [8, с. 24].

Таким чином, у Західній Європі проблематика регіоналізму загалом виникла в 60-их рр. ХХ ст. У контексті діяльності Європарламенту були опубліковані три важливі рапорти (Монета (1961 р.), Біркельбаха (1963 р.), Россі (1964 р.)), які дали поштовх розвитку регіональної політики в Європі. У 1961 р. Європейська Комісія організувала першу конференцію, на якій було прийнято рішення про проведення спільної європейської регіональної політики. Наголошувалося, зокрема, що вирішення регіональних проблем, які накопичились у європейських країнах, неможливе без паралельного здійснення їх у кожній державі. Після створення в 1975 р. Фонду регіонального розвитку та фінансування цього напрямку діяльності, регіональна політика набрала нового змісту і стала значно ефективнішою. Після підписання трактату в Маастрихті (1992 р.) та створення Євросоюзу 1993 р. наступив перелом у регіональній політиці європейських країн. В березні 1994 р. був створений Комітет регіонів, який став представником регіонів у ЄС та зміцнив принцип субсидіарності [10, с. 14]

Важливо зазначити, що аналіз становлення моделі європейської регіональної політики виявляє основну причину регіональної диференціації та різноманітності розвитку території, яка полягає в суттєвому погіршенні середньоевропейських соціально-економічних характеристик після розширення ЄС. Тому не ставлячи під сумнів ідею європейської інтеграції, виникла необхідність у переосмисленні концептуальних засад політики згуртування та розмежуванні повноважень між регіональними, національними і європейськими органами, удосконаленні організаційно-економічного механізму європейської регіональної політики.

Щодо українських реалій, то за останні роки ринкових перетворень в національній економіці процес формування регіональної політики та механізми її реалізації здійснювались за двома напрямками - практичному та теоретичному. Практичний напрям представлений, насамперед, відповідними розділами в програмах дій урядів, посланнях Президента до Верховної Ради України, прогнозно-планових документах, а також Концепцією та Стратегією державної регіональної політики. В цих матеріалах основна увага приділялася

конкретним завданням регіональної політики, механізмам і методам, за допомогою яких уряд планує їх здійснити.

Стосовно ж теоретичних питань формування регіональної політики, то в науковій літературі з приводу феномену, що розглядається, висловлюються зовсім різні погляди. В Україні розробкою теоретичних і методологічних основ регіональної політики та механізмів її реалізації на різних етапах розвитку країни займалися багато вчених, сформувалися наукові центри регіональних досліджень [4, с. 163].

Значну роль у вивченні регіональних аспектів суспільного розвитку відіграють напрацювання вітчизняних дослідницьких центрів: державного аналітичного центру Інституту реформ, Українського незалежного центру політичних досліджень, Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України, Інституту регіональних досліджень, Інституту Схід–Захід, Національного інституту стратегічних досліджень при Президенті України, недержавної аналітичної організації Центр дослідження регіональної політики тощо.

В Україні регіональні дослідження завжди були в центрі уваги науковців, і тому в цій галузі є значні здобутки, але все ж таки відчутна активізація регіоналістики відбулася саме в останні роки як відповідь на вимоги українського державотворчого процесу. Це, до речі, й визначило новий вектор регіональних досліджень, зорієнтований на пошуки шляхів, засобів і механізмів гармонійного розвитку регіонів у контексті розбудови національної економічної системи. Водночас поява нового аспекту в спектрі регіональних досліджень певним чином ускладнює моделювання розвитку регіонів, який повинен враховувати не тільки необхідність переходу суспільства від планово-директивного керівництва до соціально-ринкового, але й сприяти створенню ефективної, динамічної економіки. Наявність таких вимог визначає специфіку завдань української регіональної науки, коло проблем якої відрізняється від аналогічної проблематики інших країн, державний «організм» яких сформувався давно. Саме тому висновки українських регіоналістів мають бути політично виваженими й науково обґрунтованими [5, с. 12]

Стосовно спеціалізованих наукових праць, присвячених регіоналістиці, то наразі значна увага зосереджується на прикладних дослідженнях, що присвячені проблемам, які лежать у предметному полі політичної регіоналістики, цілісно проблема регіоналістики (щоправда лише історичний її аспект) у методологічному вимірі присутня хіба що у монографії Я.Верменича «Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні».

Одним з перших авторів, який взявся за вивчення регіональної проблематики в Україні, був Н.Г. Чумаченко. В своїй роботі «Региональная политика в Украине» (Донецьк, 1993 р.) автор наголошує на необхідності формування нового наукового напрямку, нової наукової дисципліни – регіональної політики, формулює її предмет, принципи та напрямки [13].

Саме у 1994–1995 роках питання формування засад регіональної політики набуло державної ваги, що зумовило проведення низки науково–практичних конференцій з відповідної проблематики, в яких брали участь фахівці з економіки, історії, географії, соціології, політології та державного управління. Результати цих конференцій були оприлюднені у наступних збірниках наукових праць: «Адміністративно–територіальний устрій України крізь призму інтересів регіонів та держави» (Харків, 1994 р.), «Соціальні процеси в регіонах України. Регіональне самоврядування: проблеми реалізації владних відносин» (Харків, 1994), «Соціально – економічні проблеми управління розвитком регіону в умовах трансформації економіки» (Львів, 1994 р.), «Региональное развитие Украины: проблемы и перспективы» (Харків, 1995 р.), «Регіональна політика України: концептуальні засади, історія, перспективи» (Київ, 1995 р.), «Проблеми регіональної політики» (Львів, 1995 р.) та інші [12, с. 672].

Отже, вже в середині 1990-х років регіональна проблематика була в центрі уваги фахівців різних галузей наукового знання, проте наступні комплексні наукові дослідження з'явилися переважно з економічної науки, в яких розглядаються питання економіко-географічного районування України, регіональної соціально-економічної політики, принципи місцевого самоврядування, плюси та мінуси приватизації, можливості створення в Україні вільних економічних зон тощо.

До вивчення регіональної проблематики звертаються такі вітчизняні політологи як М. Томенко, В. Фесенко, М. Шаповаленко, Л. Чекаленко-Васильєва, В. Гриньов та інші. На особливу увагу заслуговує монографія Романюка С.А. «Політика регіонального розвитку: сучасний стан і нові можливості: регіональні дослідження» (Київ, 2001 р.), в якій здійснено аналіз державної регіональної політики за роки незалежності України та її впливу на економічне реформування країни у територіальному вимірі [11].

В середині 2000-х років вітчизняними політологами проведено особливо велику роботу по залученню європейського досвіду здійснення регіональної політики. Дослідженню західного досвіду регіональної політики та перспективам його адаптації в Україні присвячено праці О.Дікарева, Р.Калитчака, Т.Козака, В.Копійки, О.Мрінської (з акцентом на географічних аспектах), Н.Мікули, М.Харитончука, Є.Кіш (транскордонне співробітництво) [1, с. 689].

Проблеми адміністративно-територіального устрою країни розглядають у своїх працях В.Авер'янов, О.Клинченко, І.Коліушко, а функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування – О.Батанов, В.Кампо, А.Коваленко, Ю.Крестева, А.Некряч, О.Ніколаєв, В.Шаповал та ін. Етнонаціональні аспекти регіональних відносин висвітлюються у працях І.Кресіної, О.Майбороди, Т. Татаренко.

Безпосередньо роль регіонального чинника в сучасному політичному та суспільному житті досліджують Т.Кучеренко, З.Варналій, О.Габріелян, С.Романюк, Д.Стеченко, С. Максименко, М.Гладій, М.Дацишин, М.Долішній, С.Писаренко, М.Чумаченко, М.Янків, О.Стегній та М.Чурилов.

Окремо слід згадати спеціальні дисертаційні дослідження у галузі політології, здійснені в останні п'ять років. Це дослідження А.В.Берези щодо регіональної політики як чинника суспільної стабільності [Берега А.В. Регіональна політика як чинник суспільної стабільності: європейський досвід і Україна: Автореф. дис... канд. політ. наук: / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького – К., 2007.], О.В. Кукарцева щодо відносин «центр-регіони» [Кукарцев О.В. Регіональна політика України: відносини «центр-регіони» як фактор забезпечення територіальної цілісності держави: автореф. дис... канд. політичних наук / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2008.]. Практично в усіх роботах з відповідної проблематики особлива увага приділяється визначенню основного предмету дослідження – регіональної політики, а в цьому зв'язку категорії «регіон» (принаймні, стосовно України) [3, с. 34].

Тобто, в межах регіональних досліджень розкриваються питання: світового та вітчизняного досвіду регіональної політики, її напрямків, соціально-економічного розвитку регіонів, моделей суспільно-економічної макрорегіоналізації України, взаємовідносини центральних і регіональних владних інституцій, повноважень органів місцевої виконавчої влади та самоврядування різних рівнів, правового забезпечення управління регіоном, теорії і практики регіоналізації та політико – територіальної організації держави тощо.

Отже, на сьогодні ведеться активна робота щодо наукового обґрунтування регіональної політики, формування її методологічної бази, окреслення категоріального апарату, пояснення її актуальності та взаємозв'язку з практикою; спостерігається розуміння на державному рівні актуальності і важливості проблематики, що є предметним полем політичної регіоналістики.

Література:

1. Береза А.В. Етапи становлення регіональної політики в Україні / А.В. Береза // Держава і право. Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – К.: Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2005. – Вип. 27. – С. 689-695
2. Борейко В. І. Про засади регіональної політики / В. І. Борейко // // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. РОЗДІЛ V. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка. 12, 2007 – С. 166-169.
3. Васильєва О. І. Сучасний стан наукової розробки проблем регіонального управління в Україні / О. І. Васильєва // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. праць ОРІДУ НАДУ. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2009. – Вип. 1(37). – С. 33-37.
4. Воротін В.Є. Нова регіональна політика України: концептуальні підходи до державного управління / В.Є. Воротін // Теоретичні та прикладні питання економіки. Випуск 24. – С. 163-169.
5. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети / М.І. Долішній – К. :Наук. думка, 2006. – 512 с.
6. Долішній М., Злупко С. Концептуальні засади регіональної соціально-економічної політики та її компонентів/ М. Долішній, С. Злупко // Регіональна економіка. – 1997. – № 3. – С. 28-35.
7. Изард И. Методу регионального анали за / И. Изард – М.: Прогресе, 1966. – 659 с.
8. Інституційне забезпечення регіональної політики та практика взаємодії органів влади в Україні / Дацишин М., Керецман В. – К.: В-во «К.І.С.», 2007. – 102 с.
9. Ландабасо А. К вопросу о теории регионального развития / А.К. Ландабасо // Федерализм. – 1998. –№ 1. – С. 35-42.
10. Ліпенцев А., Красівський О. Регіональна політика Європейського Союзу: концептуальні засади та основні принципи / А. Ліпенцев, О. Красівський // Ефективність державного управління. Зб. наук. пр. Львівського регіонального інституту державного управління НАДУ при Президентіві України. – Львів, ЛРІДУ НАДУ, 2009. – Вип. 18/19. – С. 13-19.
11. Романюк С.А. Політика регіонального розвитку в Україні: сучасний стан і нові можливості: Регіональні дослідження: [Монографія] / С. А. Романюк – К.: Вид-во УАДУ, 2001. – 112 с.
12. Танчук Н. В. Формування методологічних засад вітчизняних регіональних досліджень [Текст] / Н. В. Танчук // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки : Наук. вісник : збірник наук. праць / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Українська АН. - К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 44 (№2). – С. 672-681.
13. Чумаченко Н.Г. Региональная политика в Украине [Монографія] / Н. Г. Чумаченко. -Донецьк, 1993. – с. 234.

Голубяк Н. Р. Проблема научной разработки «региональной политики» в контексте общественно-политических трансформаций

В статье осуществлен анализ основной базы источников региональной политики. Автором прослеживается процесс эволюции региональных исследований в Европе и Украине в условиях трансформации общества. Рассматривается степень научной разработки региональной политики как важной составляющей регионального развития; определяются ключевые составляющие региональных исследований на современном этапе.

Ключевые слова: *регион, региональная политика, региональные исследования, региональное развитие, территориальное планирование.*

Holubiak N. The problem of scientific development «regional policy» in the context of social and political transformations

The article is analyzed the main source base of regional policy. The author traces the evolution of the process of regional studies in Europe and Ukraine in the context of transforming of society. The author considers the degree of scientific development of regional policy as an important component of regional development, identifies key components of regional research today.

Keywords: region, regional policy, regional studies, regional development, territorial planning.

УДК 323.272

Гордієнко Михайло Григорович,

*кандидат політичних наук, доцент кафедри філософії та політології
Національного університету державної податкової служби України*

**ПОЛІТИЧНА ОНТОЛОГІЯ ЄВРОМАЙДАНУ
ЯК СУБСТРАТ ПОСТМОДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ**

Досліджується феномен Євромайдану, як автентична візія постмодерної нації, сублімація зрілого громадянського суспільства, символ демократії. Аргументується, що жертвовно змагаючись за європейські цінності, український народ виборює свою національну ідентичність і державний суверенітет. Зроблено висновок, що Євромайдан генерує альтернативні смисли, уособлює великий порив до гідності, започатковує прообраз постмодерної спільноти, що базується на редукації людського духу.

Ключові слова: суспільство, нація, демократія, ідентичність, революція, влада, Європа.

Пострадянська доба українського політогенезу вже має свій алгоритм розвитку, який визначається періодичними спалахами пасіонарної енергії нової генерації свідомих громадян – суб'єктів політичної нації. Злети української пасіонарності (1990-й, 2004-й і 2013-й роки) позначають етапи зростання національного організму й визрівання громадянського суспільства. Сьогодні виросла і набуває структурного оформлення критична маса людей, євроукраїнців, яким набридло існувати у феодально-олігархічній державі й підпорядковуватися псевдodemократичній владі, що утримує свої повноваження будь-якими засобами. Український дух органічно цього не сприймає і шукає альтернативні моделі реалізації свого державотворчого потенціалу. Місцем гуртування обуреної української спільноти, яка виборює демократичні засади врядування, конкурентну систему відносин у відкритому суспільстві та зміну атавістичного світогляду комуністичного формату на плюралістичну модель соціальної комунікації, є революційний Майдан. Він став «лабораторією майбутньої української етики. Бо тільки на основі нових цінностей може бути сформульована ідеальна картина суспільного устрою України» [10]. Чинником появи Євромайдану є профанація олігархічним режимом національних інтересів держави, відмова здійснювати європейську політику, що привело до розриву суспільного договору з народом і втрати легітимності влади. Головна мета протестів – націоналізувати державну владу, яка зараз перебуває у приватній власності «донецької орди». **Покінчити з неофеодалізмом, перезаснувати державу – це імператив часу.** Відстоюючи європейський вибір, суспільство заявляє про свою зрілість, відповідальність та суб'єктність.

Новий суспільний договір треба ухвалювати на основі публічності й згоди всієї нації. Оскільки чинний режим не хоче йти до нації, то нація мусить організуватися і йти до влади відстоювати свої інтереси. Без революційних повстань цей процес реалізувати неможливо. Звичайно, революційні події об'єктивно і ґрунтовно з'ясовувати на марші досить складно.